

УДК 37.013.43

Лузан Л. О.,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики навчання мов і літератури, КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», м. Харків

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядається проблема застосування елементів театральної педагогіки як складової професійного зростання вчителів філологічних дисциплін у закладах післядипломної педагогічної освіти. Подані вправи на тренування голосу, дикції. Надані методичні рекомендації щодо навчання спілкування.

Ключові слова: педагогічна майстерність, театральна педагогіка, методи театральної педагогіки, види спілкування.

Luzan L,

Ph.D., associate Professor of methods of teaching languages and literature, KVNZ «Kharkiv Academy of continuous education» Kharkiv

INNOVATIVE APPROACHES TO THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS PHILOLOGICAL DISCIPLINE IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE EDUCATION

Summary. Theatrical pedagogy as part of philological disciplines teachers' professional development

The problem of applying the elements of theater pedagogy as part of philological disciplines teachers' professional development. The exercises to practice voice and diction are offered. The recommendation according to the communication are given.

Keywords: pedagogical skills, theatrical pedagogy, methods of theatrical pedagogy, types of communication.

Постановка проблеми. Складний етап розвитку суспільства, на якому перебуває Україна, спричиняє глибокі соціокультурні перетворення,

зміни, особливо у сфері духовного відродження української нації та у сфері освіти.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») одним із першорядних завдань визначила необхідність докорінного реформування всієї системи освіти, яка б забезпечила формування інтелектуального й культурного потенціалу особистості як найвищої цінності нації [4].

Великого значення набуває освіта дорослих, і це загальновизнаний факт. У світі немає країни, яка не була б у тій чи іншій мірі зобов'язана їй своїми технічним, соціально-економічним, культурним прогресом, а також, мабуть, немає жодної країни, яка б не пов'язувала своє майбутнє з подальшим розвитком. У XXI столітті освіті дорослих соціологи відводять виключно важливу роль.

Дорослі люди мають бажання вчитися, якщо вони бачать необхідність у цьому й можливість застосування результатів для покращення своєї діяльності. Крім того, вони завжди прагнуть активно брати участь у самому процесі навчання, додають до нього власний досвід, цінності та компетентності, сформовані протягом життя, намагаються співвіднести навчальну ситуацію зі своєю метою й завданнями.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти серед наскрізних змістових ліній мовного компонента є соціокультурна, яка сприяє формуванню соціокультурної компетентності шляхом засвоєння культурних і духовних цінностей, норм, що регулюють соціально-комунікативні відносини між статями, поколіннями, націями, сприяють естетичному й морально-етичному розвитку учнів [3].

Державою визначено основний напрям поступу освіти – створення умов для підготовки нової генерації педагогічних кадрів, здатних на практиці впроваджувати у життя особистісно орієнтовану систему навчання й виховання на засадах гуманістичної педагогіки, підвищення їх професіоналізму й майстерності. Цей процес має бути постійним і

пов'язаним із спеціальною педагогічною діяльністю, зорієнтованою на формування й розвиток духовної особистості.

Таким чином, сьогодні важливо в умовах глобалізації та інформатизації визначити та обрати нові підходи до організації, змісту та методичного забезпечення процесу професійного зростання вчителів, а саме вчителів-словесників, які мають організовувати спілкування з учнями як театральний процес, як діалог, не придушуючи ініціативи та винахідливості, створюючи умови для повного творчого самовираження та самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення феномену акторської майстерності в діяльності педагогів, педагогічної майстерності зверталися: О. Абдулліна, Є. Барбіна, І. Зязюн, Н. Тарасевич, Р. Хмелюк (у контексті психолого-педагогічних проблем становлення майбутніх учителів); М. Барахтян, Л. Спірін (формування професійних умінь); В. Кан-Калик, О. Леонт'єв (культура й акторська майстерність спілкування); А. Капська, Р. Короткова (оволодіння культурою мовлення); В. Абрамян, П. Галахова, Г. Переухенко (театральна педагогіка); І. Дмитрик, Г. Олійник та інші (формування педагогічної техніки і технології, логіко-емоційної виразності читання).

Взаємодія педагогіки й театру має глибокі історичні й соціальні корені. Навчання і виховання учнів із застосуванням елементів театального мистецтва в педагогічній діяльності здійснювалося і в давні і в новітні часи (Аристотель, Квінтіліан, Платон, Сократ, Цицерон, Я. Коменський, С. Полоцький та інші). Нетрадиційний метод театального мистецтва – театралізацію (яскраву, образну, емоційну форму) в навчанні та вихованні студентів практикували Ф. Прокопович, Г. Сковорода. Цей метод у педагогічній діяльності використовували видатні педагоги: Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші. Можливості театального мистецтва в підготовці вчителів до педагогічної діяльності на сучасному етапі розвитку досліджують Н. Абалкін, В. Абрамян, М. Барахтян, Р. Баталов, Р. Короткова та ін. Вони розглядають акторську майстерність як педагогічне

мистецтво, як засіб удосконалення творчого потенціалу вчителя, його педагогічної майстерності та гармонійного особистісного розвитку. Проблеми професійного зростання вчителів філологічних дисциплін з використанням театральної педагогіки поки що не знайшли розкриття в педагогічних дослідженнях.

Метою статті є розгляд основних напрямів застосування елементів театральної педагогіки для професійного зростання вчителів філологічних дисциплін у системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні не є новиною, що педагог обов'язково повинен багато працювати для вдосконалення себе як викладача, майстра своєї справи. Щоб досягти довершеності, йому потрібно повсякчас не лише вивчати свій предмет, його історію, філософію, а й удосконалювати техніку свого викладання, розвивати творчі здібності. У цьому відношенні діяльність учителя дуже близька до діяльності актора.

Ми підтримуємо думку науковців: Т. Касяновича, С. Гончарна, Н. Никало, В. Ягупова, що *педагогічна майстерність* – це професійне вміння оптимізувати всі види навчально-виховної діяльності, спрямувати їх на всебічний розвиток та вдосконалення особистості, що забезпечує високу організацію педагогічного процесу [6, 7]. Велике значення у цьому контексті має володіння викладачем педагогічною технікою. Воно відзначається вмінням перетворювати на апарат педагогічного впливу свої емоції, голос (тон, сила, інтонація), жести, міміку. Ознаками технологічної культури вчителя є вміння керувати своїм психічним станом (педагогічно активно й емоціонально відкрито), виявляти своє ставлення до предмета та учнів.

При будь-якому підході до визначення змісту педагогічної техніки постійно зберігається ряд елементів, а саме:

- культура спілкування вчителя з учнями;
- саморегуляція технічної діяльності (самоконтроль, витримка), управління внутрішнім самопочуттям;
- оволодіння увагою аудиторії;

- виразний показ почуттів і відношень (міміка, пантоміміка, зовнішній вигляд педагога);
- володіння мовою (голос, дихання, дикція, грамотність, інтонаційна гнучкість, емоційна виразність, тощо).

Загальною ознакою цих елементів є їх найтісніший зв'язок з індивідуальною особливістю педагога. Як зазначав видатний педагог А. Макаренко, важливою складовою педагогічної техніки є слово вчителя, у якому педагог повинен передати всю палітру своїх почуттів, свого ставлення до певного явища, вчинку, поведінки учня від простого незадоволення до гніву, від простого заохочення до глибокого задоволення поведінкою вихованця [5]. На нашу думку, важливою характеристикою діяльності вчителя є його мовна культура, бо мова – це найважливіший засіб спілкування вчителя з учнями, головний інструмент педагогічної праці, тому вважаємо за потрібне звертати увагу вчителів-словесників на своє мовлення. Воно має відповідати трьом основним критеріям:

1. Правильність.
2. Естетична виразність.
3. Емоційна насиченість.

Таким чином, застосування засобів театральної педагогіки вимагає від учителів філологічних дисциплін постійного самовдосконалення. Мають відбутися зміни структури шкільних взаємин, переміщення взаємодії з єдиного вектора «Учитель – Учні» на численні вектори: «Учень – Учень», «Учні – Учитель». Робота в малих творчих групах, що є основою формою взаємодії в соціо-ігровому стилі, не тільки активізує взаємний інтерес дітей один до одного, відкриває для них можливості взаємного навчання, а й змінює природу інтересу до взаємодії з учителем. У цій моделі діти звертаються до вчителя за допомогою у разі необхідності, а не вчитель нав'язує учням свою допомогу під час спілкування.

Уроки мови чи літератури мають бути схожими на дійство, і вчитель-словесник повинен користуватися всіма засобами, доки він не відчує, що в

думки учнів проникла та ідея, яку він хотів до них донести. Педагогові необхідно вміти говорити логічно й послідовно, з правильними зупинками. Велике значення під час спілкування вчителя та учня мають пантоміміка і міміка. Пантоміміка – це рухи тіла, рук, ніг. Вона допомагає виділити головне, малює образ. Наголосимо на тому, що такі характеристики, як рівна хода, зібраність говорять про впевненість педагога в собі, у своїх знаннях. Але сутулість, в'ялість – це свідчення про внутрішню слабкість людини, невпевненість у собі. Ми маємо звертати увагу на естетику тіла, бо вона не терпить поганих звичок:

- покачування взад-вперед,
- переступання з ноги на ногу,
- триматися за спинку стільця,
- тримати в руках різні предмети, тощо.

Також під час проведення уроку відстежуємо органічність і стриманість жестів. Що стосовно міміки (дії м'язів обличчя), то це мистецтво висловлювати свої думки, почуття, настрої, стани, бо саме жести, міміка підсилюють емоційну значущість інформації, активно впливають на учнів. Таким чином, володіння учителем мовними та позамовними засобами виразності є важливим чинником у формуванні особистості учня, бо навчаючи дітей, ми вчимося самі.

Так, наприклад, під час семінару, що проходив на базі Харківської ЗОШ I-III ступенів № 134 були показані елементи театральної педагогіки, які можна використовувати як під час вивчення мови, так і під час ознайомлення із творами. «Підкажи правило, вірш». Кожній групі пропонується маленький вірш або орфограма. Учасники групи домовляються про підказки (тільки жести й міміка). Учитель дозволяє учням підказувати, але тільки мімікою та жестами, вставати із місця не можна. Застосування: під час вивчення правил й орфограм, віршів. Час на підготовку 5 хвилин. (Виступи по 3 хвилини). «Знайома орфограма». Кожній групі пропонується створити й розіграти казочку про апостроф, м'який знак, подвоєння і

подовження приголосних, написання префіксів. Час на підготовку 7 хвилин.
(Виступи по 4 хвилини.)

Поповнюючи свої знання, ми передаємо їх нашим вихованцям. Крім зазначених вправ, на уроках літератури бажано виконувати тренувальні вправи на дихання, наприклад, видихнути повітря з легень (губи «трубочкою»); вдихнути через ніс на рахунок 1-2-3; затримати дихання (1 с); видихнути через рот на рахунок 1-2-3-4-5; – зробити короткий вдих ротом і носом, видихнути на рахунок 1-2-3-4-5; знову короткий вдих – видихнути на рахунок 6-7-8-9-10; вдих – видих 11-12-13-14-15; вдих – видих 16-17-18-19-20. З часом повітря можна затримувати довше.

Суто механічне тренування дикції, голосу або дихання нічого не дає, оскільки слів або звуків поза думкою, дієвої спрямованості не існує. Тому всі звуки у вправах 1 – 5 необхідно осмислити, тобто, промовляючи їх, уявити цей звук конкретно – хто його промовляє або що шумить, дзвенить тощо. Під час тренування дикції можна використовувати такі вправи, як: № 1 «Робота різних механізмів: відбійного молотка, бетонозмішувача», № 2 «Політ бджоли, мухи, комара, великого жука», № 3 «Мовлення немовляти», № 4 «Гудіння теплохода», № 5 «Дзвони».

Вправа 1

Глибокий короткий вдих. На видиху вимовляти звуки: «ббб, ддд, ггг, бдг, дбг, гдб; зс, сз, пті, пб, тд, бп, дт, кг, гк, мн, нм, жш, шж; дж, дз».

Предмети: початкова школа, мови, літератури, музичне мистецтво, пауза-відпочинок.

Вправа 2

Глибокий довгий вдих. На видиху вимовляти звуки: «жжжжжжж, ззззззз, ннннннн, ммммммм».

Примітка. Обидві вправи виконуються до повного видиху на кожному окремому звуці (звуках). Спочатку до приголосних мимоволі додаватимуться голосні, але мірою набуття чіткості дикції голосних потрібно позбуватися.

Предмети: початкова школа, мови, літератури, музичне мистецтво, пауза-відпочинок.

Вправа 3

На видиху і вдиху промовляти звуки: «ба-ба-ба-ба, бо-бо-бо-бо, бу-бу-бу-бу, бі-бі-бі-бі, би-би-би-би, бе-бе-бе-бе, бє-бє-бє-бє». Серії з чотирьох звуків промовляються в одному регістрі й на однаковій висоті. Наступна серія — вище і так далі по всьому голосовому діапазоні.

Предмети: початкова школа, мови, літератури, музичне мистецтво, пауза-відпочинок.

Вправа 4

Довгий глибокий вдих — звук «уууууууууууу.....».

Предмети: початкова школа, мови, літератури, музичне мистецтво, пауза-відпочинок.

Вправа 5

Довгий глибокий вдих — склади: «мам-мом-мум-мім-мем-мим».

Предмети: початкова школа, мови, літератури, музичне мистецтво, пауза-відпочинок.

Правильне дихання забезпечує чистоту, красу, різноманітність відтінків голосу. Корисними також будуть вправи на інтонування тексту: читання з різними намірами. Такі завдання не тільки допомагають позбавитися неправильної вимови й вад мовлення, але й сприяють виробленню чіткої та виразної вимови голосних і приголосних звуків, окремих слів, словосполучень, речень із різним інтонаційним відтворенням; розвивають зорове сприймання; навчають керувати голосом у процесі читання, мовлення, дихання, тобто сприяють формуванню навичок правильного, швидкого, свідомого й виразного читання тексту. Так, наприклад, це може бути робота над скоромовками.

У скоромовках слід не просто вимовляти текст, вправляючись у швидкості мовлення, а насамперед зрозуміти їхню суть. Спочатку це має бути монолог, а потім діалог з партнером. Наприклад, один говорить свою

скоромовку, вкладаючи в неї певний підтекст, який мають зрозуміти присутні, другий відповідає скоромовкою, також вкладаючи в неї підтекст, що є відповіддю й продовженням «розмови». Робота над скоромовками починається з повільної вимови тексту. Поступово темп і ритм пришвидшуються.

Скоромовки

- Лиха тому зима, в кого кожуха нема, чоботи ледащо і їсти нема що.
- Згори гарно та тихо, а всередині ворухиться лихо.
- Словом як шовком вишиває, а ділом як шилом шпигає.
- Ти йому про діло, а він тобі про козу білу.

Предмети: початкова школа, мови, літератури, музичне мистецтво, пауза-відпочинок.

Ефективність усіх запропонованих вправ може значно зрости, якщо вчитель у процесі навчання й під час роботи над вправами виховуватиме в учнів увагу до слова, до його звучання, вироблятиме звичку контролювати свої думки й слова, не пропускати поза увагою жодної помилки, порушення елементів техніки мовлення та техніки читання.

Театр як соціальне явище дає нам три онтологічні типи спілкування.

Перший: нелегальне (партизанське) спілкування глядачів один з одним в залі під час вистави.

Другий: фіксовано-ритуальне спілкування акторів на сцені. Ту ж картину ми можемо зустріти і на шкільному уроці за партами – нелегальне, партизанський спілкування учнів під час пояснення або опитування вчителем матеріалу, і біля дошки – чинно ритуальне, фіксованість якого визначається текстами підручників і програм.

Відомо, що зміна фіксовано-ритуального спілкування на сцені спілкуванням справжнім, імпровізаційним (що при фіксованому тексті п'єси, здавалося б, неможливо!) звільняє глядачів від нелегального спілкування, і

вони починають жити з персонажами єдиним життям, ніби розчиняючись у матеріалі вистави, – це *третій тип* спілкування, демонстрований театром.

Таке спілкування можливо і на уроці. Коли одні учні стають учнями-імпровізаторами, тоді зацікавленість інших до подій незмінно активізується... Турбота про зміну псевдоспілкування на сцені (або біля дошки) і «нелегального» спілкування в залі (або в класі) на спілкування справжнє, живе, імпровізаційне, яке захоплює всіх присутніх, ріднить професію режисера з професією педагога, хоча шляхи досягнення цієї зміни у них вочевидь різні.

Рекомендації щодо спілкування

1. Розвивати й удосконалювати в собі прагнення діяти цілеспрямовано й методично.
2. Ніколи не відкладати неприємну справу, яку належить владнати.
3. Починати бесіду з тих питань, щодо яких легше можна дійти згоди.
4. Ніколи не критикувати без потреби: критика — засіб, а не мета.
5. Навчитися контролювати ситуацію, за потреби змінювати її.
6. Засвоїти спокійну манеру триматися. Ніколи явно не виявляти подиву та роздратування.
7. Намагатися бути самостійним у судженнях і висновках.
8. Не зловживати владою, яка належить вам.
9. Бути елегантним, привітним, акуратним, ввічливим, доброзичливим, коректним.
10. Демонструвати непідробний інтерес до проблем співрозмовника.
11. Навчитися переконувати, а не наказувати.
12. Бути готовим до несподіванок, не піддаватися першій реакції.
13. Уміти ставити себе на місце співрозмовника, намагатися побачити проблему його очима.
14. Розвинути в собі вміння пропонувати довірчу, теплу, мирну, інтимну атмосферу бесіди.

15. Не поспішати з прийняттям рішень, але прийняті рішення доводити до логічного завершення.

16. Об'єктом вашої критики може бути тільки поганий вчинок, але ні в якому разі не особистість.

Далі наведемо вправи для розвитку вміння [1].

Вправа 1

Викликати потрібну людину з класу, запросити директора до класу, учителю повідомити про несподівану подію.

Вправа 2

Учитель домовляється із двома учнями: один непомітно для всіх передає записку яку йому непомітно дав учитель, другий непомітно її читає й уголос повідомляє зміст. (Змістом може бути завдання іншої вправи, завдання з предмету). Після виконання вправи відбувається обговорення.

Вправа 3

Учень невербально передає задану педагогом інформацію товаришу, який не знає змісту пропонованої інформації.

Вправа 4

Учитель вибирає учня, дає йому завдання. Учень мовчки починає виконувати якусь справу з уявними предметами. Інші, зрозумівши, підключаються до дій товариша — спочатку допомагають, а потім може й заважають.

Вправа 5

Завдання: роздивитися всіх учнів й спробувати визначити, хто з них перебуває при доброму гуморі, а у кого поганий настрій. Вправа вимагає часу й ненавмисного спостереження, тому її краще задати кільком учням заздалегідь. Робити свої висновки учні повинні окремо один від одного.

Вправа 6

Завдання: послухати вулицю за вікном, коридор школи, сусідній клас. Визначити, що там відбувається.

Вправа 7

Завдання: розглянути картину і детально розповісти про побачене. Під час розповіді не використовувати слово «ображено», покадрово, що відбувалося до побаченого на картині і після.

Вправа 8

Завдання: Перев'язати комусь палець, уявляючи, що робиш це:

- відомій людині;
- ворогу;
- другу та ін.

Вправа 9

Завдання: Подати пальто й допомогти вдягнутися:

- дівчині;
- другу;
- учителю та ін.

Вправа 10

Привітатися:

- з учнем, якому не повернув зошит, бо загубив його;
- з директором школи;
- із незнайомою людиною, яка зайшла до класу;
- дівчиною, в яку закоханий, та ін.

Відповісти на привітання:

- учню, з яким посварився;
- незнайомій людині;
- людині, яку ненавидиш, та ін.

Вправа 11

Два учні стають один до одного спиною. Перший вимовляє слово чи фразу, при цьому робить жест або рух, що логічно відповідає цій мовленнєвій дії. Другий має повторити почуте й відтворити жест або рух.

Вправа 12

Один учень виходить із класу, учні обирають один із кольорів — червоний, синій, зелений або жовтий. Коли повертається учень кожний

показує обраний колір за допомоги міміки, жестів, пантоміміки та ін. Указувати на колір якимсь чином не можна.

Вправа 13

«Змагання роботів». Кожний «оператор» прагне, щоб його «робот» виконав роботу краще (наприклад, зібрав більше кульок та ін.). Перемагають найслухняніший «робот» та найвправніший «оператор».

Проводячи зазначені вище вправи, педагог повинен уважно стежити за тим, як учні знаходять «матеріал для спілкування», чи правильно вони обирають об'єкт спілкування, чи достатньо різноманітні й застосовні їхні «засоби» спілкування, чи визначають вони засоби й форми спілкування, чи вміють «прилаштуватися» до партнера.

Для спілкування необхідні такі умови:

- матеріал для спілкування, тобто те, чим спілкуватися, що спонукає до спілкування;
- об'єкт спілкування, тобто те, з ким або з чим спілкуватися;
- засоби та прийоми спілкування;
- знаходження форм і засобів спілкування з певним об'єктом.

Висновки. Таким чином, використання елементів театральної педагогіки сприяє розвитку творчих здібностей, формуванню ініціативності, вміння самостійно розв'язувати проблеми. Допомогає розвивати інтелектуальну (формування розумової діяльності: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; розвиток діалогічного мислення), емоційно-вольову (культура почуттів, творча уява, асоціативна пам'ять, спостережливість) сфери; формувати морально-ціннісні орієнтації (розвиток співчуття, співпереживання); сприяти фізичному вдосконаленню; підвищувати мовленнєвий рівень (відпрацювання техніки вимови, навичок словесної виразності) дитини. Театральна педагогіка – ефективний компонент освітньо-виховної дидактики. Вона, досліджуючи специфіку театру через сценічну дію, фізичну й психічну змістовність акторської творчості, є дуже близькою до педагогічної практики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ворожейкіна О.М. Театральна вітальня середня школа. – Х. «Видавнича група «Основа», 2010
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – 23 листопада 2011 р. – № 1392 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.URL:http ://zakon2.rada.gov.ua/lavs/show/1392-2011-%DO%BF](http://zakon2.rada.gov.ua/lavs/show/1392-2011-%DO%BF).
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www. URL.: http//guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf](http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf)
4. Макаренко А.С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта / А.С. Макаренко // Педагогические сочинения: в 8 т. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 400
5. Маркин В.Н. Личность: через профессионализм к акме / В.Н. Маркин // Акмеология. – 2001. – № 1. – С.88-90.
6. Олійник Г.А. Виразне читання / Г.А. Олійник // Основи теорії. – К., Вища школа, 1995.
7. Сидоренко В.В. Розиток педагогічної майстерності вчителів української мови і літератури в системі післядипломної освіти: монографія / В.В. Сидоренко. – Донецьк: Каштан, 2012. – 492 с.

Матеріали подано в авторській редакції